ROCZNIKI FILOZOFICZNE
Tom XXXV, z. 1 – 1987

ZOFIA J. ZDYBICKA

CZYM JEST RELIGIOZNAWSTWO?

Religia stanowi fakt bogaty, złożony, wielowarstwowy i jak każdy fakt ludzki trudny do badania i wszechstronnego poznania. Religia jest bowiem równocześnie faktem psychicznym (przeżycia psychiczne człowieka, jego wiara, modlitwa itp.), społeczno-kulturowym (wspólnie przeżywana liturgia, organizowany kult, wspólnoty i instytucje religijne – kościoły), a także ontycznym (związek człowieka z jakąś rzeczywistością w stosunku do niego transcendentną, w naszej kulturze – z osobowym Bogiem). Ponadto religia jest wprawdzie zjawiskiem swoistym, a jednak powiązanym z całym życiem ludzkim, z innymi faktami ludzkimi, np. poznaniem, moralnością, sztuką itd. Wielość istniejących w przeszłości i obecnie religii – by wymienić tylko tzw. wielkie religie świata: chrześcijaństwo, judaizm, islam, hinduizm, buddyzm, konfucjanizm – nie ułatwia ujęcia i wyczerpania wiedzy o religii w jakimś jednym typie poznania, a tym bardziej jednej nauce.

A przecież zdobycie rzetelnej i obiektywnej wiedzy o religii jest dla każdego myślącego człowieka sprawą ogromnie ważną. Religia jest faktem ludzkim, dotyczącym sposobu istnienia człowieka, sensu i perspektyw jego życia. Przyjęcie lub odrzucenie religii ma kolosalne znaczenie praktyczne, zwłaszcza w dziedzinie hierarchii wartości, rozwiązaniu istotnych problemów życiowych, szczególnie problemu zła, cierpienia, a przede wszystkim śmierci.

Projekt wprowadzenia w ostatnim czasie do szkół średnich w Polsce religioznawstwa jako przedmiotu uzupełniającego program nauki narzuca potrzebę wyjaśnienia, czym jest ta wiedza, którą się młodzieży proponuje, jaki jest jej stosunek do innego typu poznania, zwłaszcza do filozofii religii i do światopoglądu, oraz wskazania, w jaki sposób można i powinno się określać, czym religia jest w swej istocie.

1. Dzieje religioznawstwa

Religia towarzyszy człowiekowi od początku jego życia na ziemi i od dawna była przedmiotem refleksji poznawczej. W starożytności i średniowieczu, a nawet w czasach nowożytnych była to wiedza głównie filozoficzna i teologiczna. Wraz z rozwojem nauk szczegółowych w XIX w. (pozytywizm) ukształtowała się zwłaszcza z elementów etnologii i historii nauka o religiach, która swoim zainteresowaniem miała objąć wszystkie istniejące w przeszłości i aktualnie religie. Opisywano więc zjawiska religijne występujące w różnych religiach, w różnych miejscach i różnym czasie, porównywano je między sobą, ustalając zachodzące między nimi podobieństwa czy prawidłowości. Na określenie tej wiedzy używano różnych terminów – etnologia religii, historia religii, porównawcza historia religii czy wreszcie właśnie religioznawstwo (analogiczna nazwa, jaką wówczas stosowano do nauk np. o przyrodzie i kulturze – przyrodoznawstwo, kulturoznawstwo itp.).

Religioznawcy – zwłaszcza XIX-wieczni, a częściowo także XX-wieczni – nie poprzestawali na opisie, systematyzacji i uogólnianiu faktów zaczerpniętych z różnych religii, lecz często dążyli do budowania hipotez, a nawet całych teorii wyjaśniających pochodzenie (genezę) religii, formułowali prawa rozwojowe zjawisk religijnych, wiążąc je (a często wyprowadzając) z innymi przejawami życia kulturowego.

W ujęciu i interpretacji zjawisk religijnych badacze religii stosowali zasady i metody panujące wówczas w nauce, a wraz z nimi wprowadzali pewne nastawienia i rozwiązania filozoficzne. Dotyczy to zwłaszcza ewolucjonizmu, a także socjologizmu, psychologizmu itp.

W związku ze stosowaniem różnych metod i pozostawaniem pod wpływem – świadomie lub nie – różnych tendencji filozoficznych w ramach tego, co określa się jako religioznawstwo, powstało wiele różnych ujęć, odmiennie interpretujących zjawiska religijne czy różnie interpretujących religię jako taką.

Aby uświadomić sobie tę różnorodność wiedzy o religii określanej terminem religioznawstwo, przypomnijmy przynajmniej niektóre stosowane w nim metody, w wyniku których powstawały właśnie różne interpretacje zjawisk religijnych i w ogóle religii:

1) metoda f i l o l o g i c z n a (M. Müller, G. Dumèzil) – jej przedstawiciele stosowali metody językoznawstwa porównawczego do badań nad religią i analizując dynamikę zjawisk językowych, wyprowadzali wnioski o rozwoju zjawisk religijnych;

2) Metoda e w o l u c j o n i s t y c z n o - e t n o g r a f i c z n a (J. G. Frazer, J. Lubbock, E. Taylor i inni) – pozostając pod wpływem teorii ewolucji, dążono do zredukowania wierzeń pierwotnych i koncentrowano zainte-

resowania na wyjaśnieniu pochodzenia religii z innych, bardziej pierwotnych zjawisk (religia jest zjawiskiem historycznym, przejściowym);

3) metoda materializmu historycznego (K. Marks, F. Engels, W. I. Lenin) była także istotnie związana z teorią ewolucji. Klasycy marksizmu do interpretacji zjawisk religijnych, rozumianych jedynie jako zjawiska społeczne, zastosowali metodę materializmu historycznego i dialektycznego, w wyniku której twierdzili, że religia jest przemijającą formą świadomości społecznej, uwarunkowaną sytuacją ekonomiczno-społeczną (alienacją) i przeminie wraz ze zmianą struktur ekonomiczno-społecznych;

4) metoda psychologiczna (E. D. Starburk, W. James) – podkreślająca znaczenie przeżyć psychicznych dla uświadomienia istoty religii. Z tego nurtu wyrosła odrębna dyscyplina – psychologia religii – a także (zwłaszcza w ramach psychoanalizy) psychoanalityczne teorie religii o dużym ładunku filozoficznym (Z. Freud, K. G. Jung, E. Fromm);

5) metoda socjologiczna (M. Weber, E. Durkheim), skupiająca się na religii jako zjawisku społecznym, co było początkiem rozwoju odrębnej dyscypliny – socjologii religii – a także stworzenia ogólnej teorii religii, związanej z socjologizmem (E. Durkheim);

6) metoda historyczno-kulturowa (W. Schmidt, M. Gusinde, W. Koppers, P. Schebesta) – na podstawie szerokich badań terenowych jej przedstawiciele dążyli do ustalenia czasowych i przyczynowych następstw kultur, by w ten sposób odtworzyć ten etap ludzkości, do którego nie ma dokumentów pisanych. Stawiali i uzasadniali tezę, że ludy pierwotne mają ideę Boga jedynego i głosili pramonoteizm, wykazując błędność ujęć ewolucjonistycznych;

7) metoda fenomenologiczna (G. van der Leeuw, R. Otto, M. Eliade) – także antyewolucjonistyczna – opisuje zjawiska religijne tak jak są one dane w rozmaitych empirycznie dostępnych dziedzinach: historycznej, socjologicznej, psychologicznej. Interpretacja polega na wskazaniu struktur ogólnych, wspólnych dla wszystkich religii, i dojściu do rozumiejącego ujęcia religii w ogóle. Fenomenologiczne podejście do religii, ogromnie rozbudowane w XX w., było najbardziej neutralne i głęboko penetrujące zjawisko religii.

W XX w. wiedza o różnych religiach, o poszczególnych zjawiskach religijnych i religii jako takiej ogromnie się poszerzyła. Wraz z rozwojem psychologii i socjologii powstała psychologia i socjologia religii, które stanowią dziś odrębne dyscypliny (w ramach których także są różne ujęcia, zależne od ogólnych tendencji w psychologii czy socjologii), rozwinęła się geografia religii, a nade wszystko fenomenologia religii o dwu podstawowych orientacjach – bardziej humanistycznej (G. van der Leeuw, R. Otto, M. Eliade) i bardziej filozoficznej (M. Scheler oraz inni przedstawiciele filozofii fenomenologicznej). Uprawia się także hermeneutykę

religii (P. Ricoeur) oraz filozofie religii, a nawet teologię religii, nie mówiąc już o rozwoju teologii poszczególnych religii.

2. Współczesne nauki o religii

Współcześnie dysponujemy olbrzymią i różnorodną wiedzą o religii. Przede wszystkim rozwinęły się i przybrały zdeterminowaną postać humanistyczne nauki religiologiczne. Filozofia religii dzieliła los filozofii w ogóle, nie doczekała się jednolitego ujęcia, chociaż zgromadziła bogaty plon dociekań.

A. H u m a n i s t y c z n e nauki o religii są to nauki szczegółowe o religii: etnologia, historia, psychologia, socjologia, pedagogika, geografia religii. Najbardziej rozwinęły się i pełnią ważną funkcję poznawczą: historia, psychologia i socjologia religii. W ramach tych nauk istnieją różne tendencje i kierunki zgodne z tendencjami i kierunkami panującymi w historii, psychologii czy socjologii w ogóle.

Historia religii może być ogólna lub szczegółowa. Ogólna gromadzi rozmaite fakty religijne, porządkuje je i analizując szuka ich cech istotnych. Niekiedy usiłuje znaleźć źródła prawidłowości rozwojowych religii, zbliżając się do filozofii dziejów religii. W zależności od tego, czy materiał historyczny opracowany jest bardziej opisowo czy bardziej wyjaśniająco, możemy wyróżnić opisową historię religii, porównawczą historię religii oraz porównawczą naukę o religiach, czyli religioznawstwo porównawcze, a nawet filozofię dziejów religii.

W ramach porównawczej historii religii zaznaczyły się następujące nurty:

– ewolucjonistyczny (E. Taylor, J. G. Frazer, J. Lubbock)

– kulturowo-historyczny (szczególnie etnologiczna szkoła wiedeńska: (W. Schmidt, P. W. Koppers, O. Menghin),

– funkcjonalistyczny (E. Malinowski, A. R. Radclife-Brown),

– psychologiczno-socjologiczny (N. Söderblom, R. Otto, G. van der Leeuw, M. Eliade).

Psychologia religii zajmuje się głównie analizą i interpretacją przeżycia religijnego oraz funkcją, jaką ono pełni w życiu psychicznym człowieka. Współcześnie można wyróżnić nurty:

– fenomenologiczno-introspekcyjno-redukcjonistyczny (K. Girgensohn, W. Gruehn, R. Otto),

– redukcjonistyczno-introspekcyjny (W. James),

– obiektywistyczny (behawioryści),

– psychoanalityczny (S. Freud, C. G. Jung, E. Fromm),

– socjologizujący (H. Carrier).

Socjologia religii zajmuje się religią jako faktem społecznym. Bada funkcje religii w życiu grupowym, wzajemne zależności religii i społeczeństwa. Można wyróżnić badania o charakterze:

– czysto socjologicznym (instytucje, funkcje i procesy społeczne),

– psychospołecznym (postawy i zachowania religijne),

– socjologiczno-historycznym (społecznie uwarunkowany rozwój doktryn religijnych),

– mikrosocjologicznym (badania nad liturgią, jej aspektem jakościowym i symbolicznym) oraz

– semiologicznym (strukturalistyczna lub hermeneutyczna analiza tekstów religijnych i przemówień religijnych, formuł liturgicznych itp.).

B. F i l o z o f i a r e l i g i i stanowi dyscyplinę, której podstawowym zagadnieniem jest sposób ujęcia zjawiska religii oraz sposób jego wyjaśnienia, które zwykle pretenduje do wyjaśnienia ostatecznego w porządku ontycznym. W zależności od rozumienia filozofii, w ramach której rozwija się filozofia religii, zarówno determinacja punktu wyjścia, jak i uzyskane wyjaśnienia bywają różne.

Krytyka religii bywa rozmaicie wyodrębniana jako dyscyplina. Może mieć charakter przygotowawczy dla filozofii religii albo częściej – zastępczy. Jest analizowaniem i ocenianiem (zwykle ujemnym) poglądów związanych z religią. Krytyka religii dokonuje się albo według kryteriów ustalonych przez dyscypliny religiologiczne, albo na podstawie ateistycznych systemów filozoficznych (L. Feuerbach, K. Marks, F. Engels, S. Freud, J. P. Sartre).

C. T e o l o g i c z n e nauki o religii obejmują apologetykę i teologię religii. Apologetyka stanowi uzasadnienie konkretnej religii przez wskazanie na jej naturalne źródła oraz broni jej podstawowych prawd przed zarzutami innych religii. Teologia religii bada w świetle uznanego przez siebie objawienia (stąd różne teologie religii) rolę różnych religii w dziele zbawienia. Szczególnie aktualnym obecnie problemem z tej dziedziny jest pytanie o pozytywne szanse zbawienia bez religii. Katolicy – w przeciwieństwie do protestantów – nie rozwinęli szerzej teologii religii.

Czym wobec tej zróżnicowanej i rozbudowanej wiedzy o religii jest religioznawstwo? Nie jest łatwo odpowiedzieć na to pytanie. Status metodologiczny religioznawstwa jest trudny do określenia. Wiedza, którą się określa tym terminem, jest zróżnicowana, otrzymana w wyniku stosowania różnych metod, często – wbrew deklaracjom – nie jest to wiedza "naukowa" w sensie nauk szczegółowych, ale przeniknięta i nabudowana założeniami filozoficznymi. Porządkując poglądy na temat religioznawstwa, trzeba zauważyć, że tego terminu używa się na określenie:

1) bądź humanistycznych (szczegółowych) nauk o religii (etnologia, historia, psychologia, socjologia religii),

2) bądź wiedzy wstępnej, obejmującej ogólne dane o różnych religiach,

3) rzadziej uogólniającej wiedzy zaczerpniętej z różnych nauk o religiach (termin zbiorczy)[1].

Termin "religioznawstwo" sugeruje, jakoby był to jeden typ wiedzy i jednorodne poznanie. W rzeczywistości tym, co jednoczy, jest tylko przedmiot: religia, przedmiot niezmiernie bogaty i złożony, którego nie da się wszechstronnie ująć w jednym typie poznania. Na określenie istniejącej współcześnie wiedzy o religiach właściwiej byłoby używać terminu nauki religiologiczne, wyraźnie akcentując faktyczny pluralizm wiedzy.

Jeśliby nawet przyjąć możliwość oznaczenia terminem religioznawstwo wszystkich nauk szczegółowych o religii, to trzeba wyraźnie podkreślić odrębność filozofii religii i teologii religii. Nie można ich sprowadzać do religioznawstwa.

3. Religioznawstwo marksistowskie

To, co proponuje obecnie Ministerstwo Oświaty i Wychowania jako religioznawstwo, jest zbiorem wybranych informacji o różnych religiach, elementów psychologii i socjologii oraz informacji na temat aktualnych problemów z dziedziny sytuacji Kościół–państwo w Polsce. Interpretacja religii w ogóle i interpretacja poszczególnych zjawisk jest interpretacją ściśle marksistowską, która – jak widzieliśmy z dokonanego przeglądu ujęć religioznawstwa – jest jedną z możliwych XIX-wiecznych ujęć. Proponowany program nie uwzględnia nowszej, XX-wiecznej wiedzy, choćby fenomenologicznej, o religii, a przede wszystkim już w punkcie wyjścia wprowadza rozstrzygnięcia filozoficzno-światopoglądowe.

Przegląd różnych ujęć religioznawstwa XIX- i XX-wiecznego wskazuje na to, że w nauce o religiach czy w ogóle o religii trudno się utrzymać w postawie zupełnie neutralnej wobec rozstrzygnięć o charakterze filozoficznym i światopoglądowym. Klasycznym przykładem braku takiej neutralności jest właśnie religioznawstwo marksistowskie. Z góry przyjmuje ateizm (negację Boga jako istoty istniejącej poza świadomością ludzką), materialistyczną koncepcję człowieka, ograniczając jego życie do środowiska przyrodniczego i społecznego, neguje jego osobowy (świadomy i wolny podmiot działań) charakter. Mając taki fundament filozoficzny, marksizm redukuje zjawiska religijne do zjawisk społecznych, religię interpretuje jako formę alienacji, negatywnie oceniając jej funkcję w życiu społecznym, postulując eliminację religii z życia ludzkiego i ludzkiej kultury. Wpro-

[1] Interesującą refleksję nad statusem metodologicznym religioznawstwa zawiera artykuł A. Bronka, *Możliwości i ograniczenie religioznawstwa*, w: G. L a n c z k o w s k i, *Wprowadzenie do religioznawstwa*, tłum. A. Bronk, Warszawa 1986, s. 130-148; M. R u s e c k i, *Religioznawstwo a religiologia*, "Gość Niedzielny", 1986, nr 45. Zob. także Z. J. Z d y b i c k a, *Religiologia*, w: *Katolicyzm A-Z*, Poznań 1982, s. 330-331.

wadzenie obecnie do szkół takiej interpretacji religii jest fałszowaniem prawdy o religii, bo nie informuje się o innych teoriach, nie uwzględnia postępu wiedzy o religii od czasów klasyków marksizmu, a także nie bierze pod uwagę doświadczenia historycznego, które nas dzieli od czasów klasyków i które nie potwierdziło ich podstawowych tez o religii. Nie przedstawia się nawet innych ujęć formułowanych we współczesnym marksizmie, które różnią się od poglądów klasyków zwłaszcza co do rozumienia funkcji religii.

We współczesnym religioznawstwie ewolucjonistyczną teorię religii uważa się za przestarzałą i przezwyciężoną:

"Z naukowego punktu widzenia uważać należy religioznawczy ewolucjonizm za rzecz zakończoną"[2].

Religioznawstwo marksistowskie określa się jako "naukowa, obiektywna wiedza o religiach". Faktycznie jest jedną z wielu teorii, zbudowaną na marksistowskiej wizji człowieka i świata, a więc nieodłącznie związaną z marksistowską filozofią (ideologią), światopoglądem, który ze swojej natury jest ateistyczny, antyreligijny.

Religioznawstwo w szkole nie będzie więc dostarczeniem obiektywnej, neutralnej, naukowej wiedzy o religiach, ale po prostu formą ateizacji młodzieży.

Trzeba jasno powiedzieć: twierdzenie, że Bóg nie istnieje (ateizm), nie jest twierdzeniem naukowym. Która nauka i jakimi metodami może stwierdzić czy uzasadnić nieistnienie Boga? Jaka nauka może stwierdzić, że materia jest wieczna? Ateizm jest tezą filozoficzną, przyjętą – jak zresztą stwierdza sam Marks – *a priori*, w punkcie wyjścia filozofii marksistowskiej, nie stanowi zaś rezultatu naukowego badań czy dociekań. Ani więc marksistowskie religioznawstwo, ani światopogląd marksistowski nie mogą pretendować do miana światopoglądu naukowego, skoro podstawowe twierdzenia o materialności świata i człowieka, o wieczności materii, a przede wszystkim o nieistnieniu Boga (ateizm) przyjmuje *a priori* w punkcie wyjścia; są to po prostu twierdzenia przyjęte bez uzasadnienia (dogmatyzm).

4. Religioznawstwo a filozofia religii

Istotnych pytań ogólnoludzkich, takich jak: kim jest człowiek, jaki jest sens jego życia, jaka jest struktura całej rzeczywistości (czy istnieją tylko byty materialne, czy także materialno-duchowe), czy istnieje Bóg, czym jest religia; czy wytworem człowieka, czy rzeczywistym związkiem z realnie istniejącym Bogiem, nie rozstrzygną żadne nauki szczegółowe. Są to pytania filozoficzne, które można

---

[2] O przezwyciężeniu ewolucjonizmu we współczesnym religioznawstwie zob. L a n c z k o w s k i, *Wprowadzenie do religioznawstwa*, s. 106-108.

rozpatrywać i rozstrzygać w odrębnym typie poznania, różnym i od nauk szczegółowych, i od wiary religijnej.

Dla wyjaśnienia, czym jest religia w swej istocie i dlaczego istnieje, jaką pełni funkcję w życiu osoby ludzkiej i w ludzkiej kulturze, dla zdobycia pełnej wiedzy o religii jest więc niezbędna filozofia religii, jako wiedza odrębna od szczegółowych nauk o religii. Trzeba to jasno powiedzieć, by nie kamuflować – świadomie czy nie – filozoficznych tez w religioznawstwie.

Czym jest filozofia religii? Najogólniej jest dyscypliną, która opierając się na zewnętrznym i wewnętrznym doświadczeniu faktów religijnych, interpretuje je w kategoriach filozoficznych i dąży do dania odpowiedzi, czym religia jest w swojej istocie, jakie są subiektywne i obiektywne podstawy (źródła) religii, jaką pełni funkcję w życiu osoby ludzkiej i w ludzkiej kulturze, jaką wartość realizuje aktywność religijna (świętość), jaki jest jej stosunek do moralności (dobra), sztuki (piękna).

Filozofia religii jest zwykle częścią systemu filozoficznego wyjaśniającego wszystkie dziedziny rzeczywistości. Religia jest przecież faktem związanym z człowiekiem (faktem ludzkim) i dla jego pełnego wyjaśnienia konieczne jest poznanie prawdy o człowieku, a także całej rzeczywistości, prawdy metafizycznej. Filozofia religii suponuje więc filozofię człowieka (antropologię filozoficzną) oraz całego świata (ontologię, metafizykę). Dopiero metafizyka jest terenem, na którym pojawia się problem istnienia Boga, tak istotny dla wyjaśnienia faktu religii.

Filozofii religii jest wiele, bo wiele jest systemów filozoficznych. Inna jest filozofia religii uprawiana w heglizmie, inna w kantyzmie czy fenomenologii. Trzeba umieć zrozumieć tę wielość filozofii, analizując punkt wyjścia danej filozofii, główne pytania i metody. Głębsze wykształcenie filozoficzne i umysł niestronniczy pomagają zrozumieć pluralizm także ujęć i rozwiązań filozoficznych.

Pragnę wspomnieć o dwu rodzajach filozofii religii – fenomenologii i filozofii realistycznej (metafizycznej). Fenomenologia religii i filozofia fenomenologiczna religii dostarczyły wartościowej, neutralnej wiedzy o przeżyciu religijnym, o wartości religijnej (świętości), o istocie boskości itp. Fenomenologia jako filozofia dociekająca istoty zjawisk (esencjalistyczna) nie stawia i nie rozstrzyga problemu realnego istnienia *sacrum*. A to jest sprawa najistotniejsza dla pełnego wyjaśnienia religii.

Lukę tę zapełnia filozofia w wersji klasycznej, realistycznej. Twierdzenia filozoficzne buduje się na podstawie doświadczenia sposobu istnienia człowieka.

Człowiek doświadcza tego, że istnieje, i to jako podmiot – sprawca świadomych i wolnych czynów (osoba). Człowiek doświadczając siebie, swego istnienia w świecie przyrody i w świecie innych ludzi (społecznościach), doświadcza dążenia do poznania wszelkiej prawdy, realizacji dobra, miłości, wciąż przekracza zdobyte wartości i wybiega ku czemuś więcej, ku wartościom absolutnym, pełnej prawdzie,

pełnej miłości. Równocześnie doświadczając swojej egzystencji, doświadcza ograniczeń, zagrożeń, trudów, przeszkód i porażek. Doświadcza cierpień, różnych postaci zła, ze złem podstawowym, jakim jest śmierć.

Na przecięciu tych doświadczeń ludzkich – nastawienia na nieskończone wartości (transcendencji) i doświadczenia ograniczeń i zagrożeń z zagrożeniem śmiercią na czele (przygodności) – pojawia się problem istnienia osoby mocnej, która by dopełniła kruche istnienie ludzkie i zrealizowała potrzebę pełnego dobra i miłości. To są podstawy religii od strony człowieka. Religia – każda religia – jest ostatecznie odpowiedzią na egzystencjalne problemy ludzkie z problemem śmierci nia czele, a nie tylko – jak twierdzą marksiści – wynikiem złych warunków ekonomiczno-społecznych.

Metafizyczna analiza i wyjaśnienie całej rzeczywistości uzasadnia istnienie Absolutu – Boga jako ostatecznego źródła istnienia bytów niekoniecznych, w tym także człowieka. Jest to równocześnie uzasadnienie realności istnienia przedmiotu aktów religijnych.

Filozoficzna analiza człowieka ukazuje go jako osobę istniejącą wobec osobowego Boga, z którym człowiek związany jest w istnieniu (ontycznie). Człowiek zdolny jest poznać ten związek i w sposób świadomy i wolny zwrócić się do Boga, jak to się dzieje w religii. Religia jest więc związana ze sposobem istnienia człowieka, czyli jego statusem ontycznym jako osoby, nie absolutnej, lecz rozwijającej się, dynamicznej, zmierzającej do pełni.

Takie są naturalne, racjonalne, bo poznane rozumem niezależnie od wiary objawionej, podstawy religii, każdej religii. Na tych naturalnych podstawach nabudowana jest – np. w judaizmie czy chrześcijaństwie – wiedza objawiona, dopełniająca poznanie naturalne. Ona stanowi już przedmiot teologii.

Jak wynika z dotychczas przeprowadzonych dociekań, istnieje różnorodna wiedza o religii (humanistyczna, filozoficzna, teologiczna). W każdym z tych typów wiedzy formułuje się jakieś określenie, czyli definicję religii. Zresztą już rozpoczynając badanie zjawisk religijnych, trzeba mieć jakąś wstępną odpowiedź na pytanie, czym religia jest, a w wyniku przeprowadzonych dociekań dopełnia się ją i formułuje jakoby od nowa. Nic dziwnego, że istnieje wiele definicji religii. Religioznawcy notują ich ponad sto.

Ta wielość definicji religii spowodowana jest tym, że

1) fakt religii jest ogromnie bogaty, złożony i można w określeniu wziąć pod uwagę jakiś jeden element (np. psychiczny, społeczny, poznawczy);

2) można fakt religii badać z różnych punktów widzenia, różnymi metodami – stąd otrzymuje się różne określenia;

3) można skoncentrować się na pytaniu o strukturę religii, o jej genezę czy funkcję, jaką pełni w życiu ludzkim i ludzkiej kulturze.

Dogodnym sposobem systematyzacji definicji religii jest właśnie podział na definicje strukturalne (np. M. Schelera: "religia jest osobowym stosunkiem człowieka do świętego Boga"), definicje genetyczne (np. Feuerbacha: "religia stanowi uprzedmiotowienie i projekcję ludzkich [przysługujących gatunkowi ludzkiemu] właściwości w jakiś poza-świat") oraz funkcjonalne (np. definicja Webera: "religia jest to akt, który integruje człowieka na mocy czegoś, co jest poza światem)".

Wielość definicji religii jest zjawiskiem normalnym. Problem nie polega więc na znalezieniu jednej, ogólnie ważnej definicji religii, lecz na ukazaniu podstaw wielości, ich relatywnego charakteru oraz wskazaniu, która definicja jest najbardziej fundamentalna.

Choć w każdej z dyscyplin religiologicznych można formułować definicję religii, to jednak najbardziej odpowiednie są tu: historia religii, która dostarcza materiału, fenomenologia, która dąży do ujęcia istoty, oraz filozofia, która nie tylko ujmuje istotę religii, ale zawiera elementy wyjaśniające. Toteż na zakończenie podam definicję religii sformułowaną w ramach realistycznej filozofii:

Religia jest realną i dynamiczną relacją osobową człowieka do rzeczywistości w stosunku do człowieka transcendentnej – w naszej kulturze do osobowego Boga, od którego człowiek czuje się zależny w istnieniu oraz działaniu i który stanowi ostateczny cel nadający sens życiu ludzkiemu.

Zusammenfassung

WAS IST VERGLEICHENDE RELIGIONSKUNDE?

Das Projekt der Einführung der vergleichenden Religionskunde in die Mittelschulen in Polen bedarf einer Erklärung, worum es sich dabei eigentlich handelt und was ihr Verhältnis zu anderen Erkenntnisformen ist, besonders zur Religionsphilosophie und zur Weltanschauung, sowie wie sie sich definieren kann und soll und was die Religion in ihrem Wesen eigentlich ist.

Die Religion begleitet den Menschen seit Beginn seines Lebens auf Erden und ist seit langem Gegenstand vergleichender Reflexion, besonders der theologischen und philosophischen. Die Religionskunde bildete sich mit der Entwicklung der Einzelwissenschafen im 20. Jh. heraus. Heute wird dieser Begriff zur Bezeichnung der humanistischen Religionswissenschaft oder des Anfangswissens verwendet, das allgemeine Informationen über die verschiedenen Religionen umfasst, seltener auch des verallgemeinerten Wissens aus verschiedenen Wissenschaften über die Religionen. Die marxistische Religionskunde, die der Jugend heute vorgeschlagen wird, ist eine von vielen Religionstheorien, die auf die marxistische Sicht von Mensch und Welt aufbaut, welche in ihrem Wesen atheistisch und antireligiös ist. Sie ist eine Summe ausgewählter Informationen über viele Religionen, Elemente der Psychologie und der Soziologie der Religion usw., ohne jedoch die neueren Errungenschaften des Wissens von der Religion im 20. Jh. zu berücksichtigen.